

UOT 321

SIYASİ NƏZƏRİYYƏLƏRDƏ LEGİTİMLİK ANLAYIŞINA BAXIŞLAR: MÜQAYİSƏLİ TƏHLİL

Tural ƏLƏKBƏROV *

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 21 yanvar 2025; çapa qəbul edilmişdir: 25 fevral 2025; online-da çap edilmişdir: 15 may 2025.

Received: 21th of January, 2025; accepted: 25th of February, 2025; published online: 15th of May, 2025.

Açar sözlər: *siyasi nəzəriyyə, legitimlik, müqayisəli təhlil, insan hüquqları, demokratiya, seçkilər*

Giriş

Siyasi elmdəki nəzəriyyələrdə legitimlik anlayışı bir neçə səbəbə görə mübahisəlidir. Birincisi, legitimlik anlayışı mahiyyət etibarilə normativdir, çünki o, siyasi hakimiyyətin haqlılığı və ya əsaslandırılması ilə bağlı mühakimələri ehtiva edir. Müxtəlif siyasi nəzəriyyələr legitimliyi qiymətləndirmək üçün rəqabət aparən normativ çərçivələr təklif edir ki, bu da hökumətlərin və siyasi institutların legitimliyini qiymətləndirmək üçün istifadə edilməli olan meyarlar və prinsiplər barədə fikir ayrılığına səbəb olur.

İkincisi, legitimlik anlayışları mədəni və tarixi kontekstlərdə dərin köklərə malikdir və bir cəmiyyətdə və ya tarixi dövrdə legitim hesab edilənlər digərində legitim sayıla bilməz. Bu mədəni və tarixi variasiya legitimliyin qiymətləndirilməsi üçün universal meyarların hazırlanması söylərini çətinləşdirir və bu məsələ ilə bağlı müxtəlif mədəni və siyasi baxışlar arasında toqquşmalara səbəb ola bilər [10, s.6-17].

Üçüncüsü, legitimlik anlayışı cəmiyyət daxilində güc dinamikası ilə sıx bağlıdır. Hakimiyyətdə olanlar çox vaxt adət-ənənəyə, ideologiyaya və ya xalqın razılığına müraciət kimi müxtəlif vasitələrlə öz səlahiyyətlərini legitimləşdirməyə çalışırlar. Bununla belə, siyasi hakimiyyətin legitimliyi təcrid olunmuş qruplar və ya mövcud güc strukturları tərəfindən seçki hüququndan məhrum edilmiş kimi hiss edənlər tərəfindən mübahisə edilə bilər ki, bu da kimin idarə etmək hüququna malik olması ilə bağlı münaqişələrə və mübarizələrə səbəb olur [8, s.113-131].

1. Legitimlik anlayışının dövlət hakimiyyətinin idarə edilməsində liberalizm meyarı

Liberalizm legitim idarəetmənin əsas elementi kimi fərdi hüquqların qorunmasına güclü diqqət yetirir. Liberal nəzəriyyəyə görə, hökumətlər yalnız o halda legitim olurlar ki, onlar fərdlərin özbaşına müdaxilə və ya təzyiqə qarşı hüquqlarına hörmət etsinlər və qorusunlar. Bu hüquqlara söz, toplaşmaq və din azadlığı kimi vətəndaş azadlıqları, həmçinin təhsil, səhiyyə və ədalətli mühakimə hüququ kimi sosial və iqtisadi hüquqlar daxildir. Bu hüquqların müdafiəsi vətəndaşların rifahını və muxtariyyətini təşviq etməklə təkcə hökumətin legitimliyini gücləndirmir, həm də tiranlığa və hakimiyyətdən sui-istifadəyə

* doktorant, Gəncə Dövlət Universiteti

e-mail: turalekbarov@gmail.com

ORCID: 0009-0002-7524-3886

<https://doi.org/10.30546/25194011.2025.14.2.1031>

qarşı dayaq rolunu oynayır [11]. Siyasi nəzəriyyədə təməl konsepsiya olan legitimlik, hökumətin və ya siyasi sistemin idarə olunanlar tərəfindən çox vaxt əxlaqi, hüquqi və ya sosial qəbul edilməsinə əsaslanan qanuni hakimiyyət səlahiyyətinə aiddir. Liberalizm çərçivəsində legitimlik fərdi azadlıq, razılıq və konstitusiyaya idarəçiliyi anlayışları ilə mürəkkəb şəkildə bağlıdır. Liberalizm siyasi və fəlsəfi ideologiya kimi əsrlər boyu inkişaf edərək, onun əsas prinsiplərini əks etdirən legitimliyin müxtəlif şərtlərini təklif edir və müasir idarəetmənin yaratdığı çağırışlara uyğunlaşır.

Liberalizm hakimiyyətin legitimliyinin təmin edilməsində demokratik prinsiplərin vacibliyini də vurğulayır. Liberalizm fərdi hüquq və azadlıqlara dəyər versə də, kollektiv qərar qəbul etmənin və xalq suverenliyinin vacibliyini də qəbul edir. Azad və ədalətli seçkilər, nümayəndəli hökumət və hakimiyyət bölgüsü kimi demokratik təsisatlar xalqın razılığını legitim siyasi hakimiyyətə çevirmək üçün vacib mexanizmlər kimi qiymətləndirilir. Vətəndaşların siyasi proseslərdə iştirakına və liderlərini məsuliyyətə cəlb etməyə imkan verməklə, demokratiya hökumətin xalqın iradəsinə cavab verməsini təmin etməklə onun legitimliyini artırır.

Liberalizmin legitimlik məsələsinə yanaşması bir sıra tənqidlərə səbəb olmuşdur. Marksistlər iddia edirlər ki, liberal demokratiya siyasi azadlıq pərdəsi altında iqtisadi istismarı ört-basdır edərək burjuazianın maraqlarına xidmət edir. Feministlər liberalizmi tarixən qadınları və digər marjinal qrupları vətəndaşlıq və hüquq anlayışlarından kənarlaşdırdığına görə tənqid edirlər. Postkolonial nəzəriyyəçilər liberal legitimliyin avrosentrik qərəzliliyini vurğulayaraq, onun qeyri-Qərb cəmiyyətlərinə tətbiq oluna biləcəyini şübhə altına alırlar.

Liberal siyasi nəzəriyyədə legitimlik razılıq, fərdi hüquqlar və demokratik idarəçilik prinsipləri ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır. Bu prinsiplər siyasi hakimiyyəti anlamaq üçün möhkəm çərçivə təmin etsə də, müasir çağırışlara cavab olaraq təkamülünü davam etdirir. Liberalizmin uyğunlaşma və inklüzivliyə vurğu etməsi onun legitimlik konsepsiyasının siyasi nəzəriyyədə əsas müzakirə mövzusu olaraq qalmasını təmin edir.

2. “Sosial müqavilə” nəzəriyyəsində siyasi legitimlik

Sosial müqavilə nəzəriyyəçiləri legitim hökumətlərin necə formalaşması sualı ilə də mübarizə aparırlar. Məsələn, Hobbs iddia edirdi ki, “hamının hamıya qarşı müharibəsi” ilə səciyyələnən təbii dövlətdə fərdlər təbii dövlətin xaos və etibarsızlığından xilas olmaq üçün öz hüquqlarını könüllü olaraq suveren hakimiyyətə təslim edirlər. Xalqın kollektiv razılığı ilə səlahiyyətləndirilən bu suveren cəmiyyətdə sülh və asayışı qorumaq vəzifəsini daşıyır. Bunun əksinə olaraq, Russo daha bərabərlikçi sosial müqavilə nəzərdə tuturdu, burada fərdlər xalqın ümumi iradəsinə əsaslanan demokratik hökumət yaratmaq üçün kollektiv şəkildə razılaşırlar. Hər iki halda legitim hökumətin qurulması fərdlərin razılığı və onların hüquqlarını qoruyan və ümumi rifahı təşviq edən strukturların yaradılmasına əsaslanır.

Bir sözlə, sosial müqavilə nəzəriyyəsində siyasi legitimliyin kökündə razılıq, təbii hüquqların qorunması və legitim hökumətin formalaşması prinsipləri dayanır. Fərdlər bir-biri ilə sosial müqavilə bağlamaqla təhlükəsizlik, hüquqların müdafiəsi və ümumi rifahın təşviqi müqabilində hökumətin səlahiyyətinə tabe olmağa razılaşırlar. Legitim hökumətlər, sosial müqavilə nəzəriyyəçilərinə görə, bu prinsipləri müdafiə edən və idarə olunanların razılığı ilə qurulanlardır [13].

Bununla yanaşı, demokratik nəzəriyyə, hökumətin legitimliyinin xalqın razılığı və iştirakından irəli gəldiyini iddia edərək, siyasi legitimliyə cəlbədicə perspektiv təklif edir. Bu yanaşma legitim idarəetmənin formalaşmasında demokratik prinsiplərin mərkəzi rolunu vurğulayır. Demokratik nəzəriyyənin mərkəzində əsas hakimiyyətin xalqda olduğunu iddia edən xalq suverenliyi prinsipi dayanır. Bu baxışa görə, hökumətlər öz legitimliyini

idarə olunanların razılığından alır və siyasi hakimiyyət xalq adından həyata keçirilir. Demokratik cəmiyyətlərdə çoxluğun iradəsi azad və ədalətli seçkilər və xalqın iştirakının digər formaları vasitəsilə ifadə olunduğu kimi legitimliyin əsas mənbəyi hesab olunur. Xalqın suverenliyi hökumətin xalq qarşısında cavabdeh olmasını, onların maraqlarını və dəyərlərini əks etdirməsini təmin edir və bununla da onun legitimliyini artırır.

Demokratik legitimliyin əsas mahiyyəti vətəndaşlara öz liderlərini və nümayəndələrini seçmək imkanı verən azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsidir. Seçki prosesi vasitəsilə fərdlər öz üstünlüklərini ifadə etmək və hökumətlərini onun hərəkətlərinə görə cavabdehlik daşımaq imkanına malikdirlər. Seçkilər xalqın razılığının legitim siyasi hakimiyyətə çevrilməsi mexanizmi rolunu oynayır, çünki ədalətli və şəffaf proseslərlə seçilən hökumətlər xalqın legitim nümayəndələri kimi görünür. Seçicilərin iştirakı, ifadə azadlığı və məcburiyyətin olmaması kimi amillər də daxil olmaqla, seçki bütövlüyü demokratik idarəçiliyin legitimliyini təmin etmək üçün vacibdir [7].

Demokratik legitimlik cəmiyyətin bütün üzvlərinin siyasi proseslərdə inklüzivliyi və iştirakı ilə daha da gücləndirilir. Demokratik cəmiyyətlərdə fərdlərin mənşəyindən və statusundan asılı olmayaraq, səsvermə, təşviqat və vəkillik kimi siyasi fəaliyyətlərdə iştirak etmək hüququ vardır. Inklüziv iştirak siyasi qərarların qəbulu prosesində müxtəlif perspektivlərin və maraqların təmsil olunmasını təmin edir və bununla da demokratik dialoqu zənginləşdirir və hökumətin legitimliyini artırır. Inklüzivliyi və iştirakçılığı təşviq etməklə, demokratik sistemlər vətəndaşlar arasında sahiblik və mənsubiyyət hissini gücləndirir, eyni zamanda hökumətlə idarə olunanlar arasında əlaqəni gücləndirir. Yəni demokratik nəzəriyyədə siyasi legitimlik xalq suverenliyi, azad və ədalətli seçkilər, təmsilçilik, hesabatlılıq, inklüzivlik və iştirak prinsiplərinə əsaslanır. Demokratik idarəçilik öz legitimliyini xalqın razılığı və iştirakından alır, xalq öz seçdiyi nümayəndələrinə onların adından idarə etmək səlahiyyətini həvalə edir. Bu demokratik prinsipləri dəstəkləməklə hökumətlər öz hərəkətlərinin xalqın iradəsinə cavab verməsini və onların dəyər və maraqlarını əks etdirməsini təmin edə və bununla da onların demokratik institutlar kimi legitimliyini gücləndirə bilər [8].

3. Marksizmdə siyasi legitimlik təsnifatı

Marksist nəzəriyyəyə görə, proletariat diktaturasının son məqsədi “hər kəsdən qabiliyyətinə görə, hər kəsə ehtiyacına görə” prinsipinə əsaslanan kommunizm, dövlətsiz və sinfi olmayan bir cəmiyyət qurmaqdır. Bu kommunist cəmiyyətində ictimai münasibətlər könüllü əməkdaşlıq və kollektiv mülkiyyət prinsipi ilə idarə olunduğundan siyasi hakimiyyətə artıq ehtiyac yoxdur. Kommunizmdə idarəçiliyin legitimliyi iyerarxik dövlət strukturlarında deyil, ayrı-ayrı şəxslərin sosial və iqtisadi işlərin idarə edilməsində bilavasitə iştirakındadır.

Başqa sözlə, marksizmdə siyasi legitimlik kapitalizmin tənqidi, sinfi mübarizə anlayışı, proletariat diktaturası və kommunizmə keçidlə mürəkkəb şəkildə bağlıdır. J.Hutnyk elmi əsərlərində qeyd edir ki, marksist nəzəriyyə kapitalist dövlətlərinin legitimliyinə qarşı çıxır və cəmiyyətin proletar azadlığı və kollektiv mülkiyyət prinsipləri əsasında inqilabi transformasiyasını nəzərdə tutur. Marksist siyasi legitimlik ideyaları liberal və ya demokratik nəzəriyyələrdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənsə də, onlar mövcud siyasi tənzimləmələrin güclü tənqidini, sosial və iqtisadi bərabərliyə əsaslanan fərqli idarəçilik formasının baxışını təklif edir [4, s.226].

4. Dövlət anarxizmin hakimiyyət legitimliyi ilə əlaqəsi

Marksizmlə yanaşı, anarxizm siyasi legitimliyə unikal perspektiv təqdim edir, iyerarxik hakimiyyətin ənənəvi formalarını rədd edir və qeyri-mərkəzləşdirilmiş, məcburi olmayan təşkilat formalarını müdafiə edir. Anarxist nəzəriyyədə legitimlik idarə olunanların və ya

dövlətin hakimiyyətinin razılığından deyil, fərdlər arasında könüllü birləşmədən və qarşılıqlı əməkdaşlıqdan irəli gəlir. Anarxizmin əsasında fərdlərin qarşılıqlı əməkdaşlıq, həmrəyliyə əsaslanan sosial əlaqələr və icmalar yaratmaq azadlığını vurğulayan könüllü birləşmə prinsipi dayanır. Anarxistlər iddia edirlər ki, legitim idarəçilik mərkəzləşmiş dövlət tərəfindən səlahiyyətlərin tətbiqindən deyil, fərdlər arasında könüllü razılıqlardan yararlanır. Qarşılıqlı yardım, anarxist mütəfəkkir Peter Kropotkin tərəfindən populyarlaşdırılan anlayış, ictimai təşkilatın əsası kimi fərdlər arasında könüllü əməkdaşlıq və yardımın vacibliyini vurğulayır. Anarxist nəzəriyyədə siyasi legitimlik fərdlərin kooperativ fəaliyyətlərdə iştirak etmək və mərkəzləşdirilməmiş, iyerarxik olmayan strukturlar vasitəsilə özlərini idarə etmək üçün könüllü razılığından irəli gəlir.

Anarxizm iyerarxik hakimiyyətə ehtiyac olmadan siyasi legitimliyə nail olmaq vasitəsi kimi birbaşa demokratiyanın tərəfdarıdır. Birbaşa demokratiya fərdlərə səlahiyyətləri nümayəndələrə və ya mərkəzləşdirilmiş qurumlara verməkdənsə, qərar qəbul etmə proseslərində birbaşa iştirak etməyə imkan verir. Konsensuslu qərarların qəbulu və məclis əsaslı idarəetmə kimi təcrübələr vasitəsilə anarxistlər siyasi hakimiyyətin hakim elitanın əlində cəmləşməsindənə, cəmiyyətin bütün üzvləri arasında üfqi şəkildə bölüşdürülməsini təmin etməyə çalışırlar. Fərdlərə siyasi prosesdə birbaşa iştirak etmək səlahiyyətini verməklə, birbaşa demokratiya şəffaflığı, hesabatlılığı və xalqın suverenliyini təşviq etməklə idarəetmənin legitimliyini artırır [2, s.13-15].

Anarxizm nəzarəti saxlamaq üçün gücdən istifadəyə arxalanan dövlət və digər iyerarxik institutlar da daxil olmaqla, məcburi hakimiyyətin legitimliyini rədd edir. Anarxistlər iddia edirlər ki, bu cür hakimiyyət formaları mahiyyətə zalımdır və fərdi muxtariyyət və azadlığa xələl gətirir. Bunun əvəzinə, anarxistlər məcburiyyət hakimiyyətinin ləğvini və onun qarşılıqlı yardım və həmrəylik prinsiplərinə əsaslanan könüllü, mərkəzləşdirilməmiş təşkilat formaları ilə əvəz edilməsini müdafiə edirlər. Hakimiyyət və məcburiyyət strukturlarını aradan qaldıraraq, anarxizm siyasi legitimliyin könüllü əməkdaşlığa və fərdlərin azad birləşməsinə əsaslandığı cəmiyyət yaratmağa çalışır.

Anarxizm mərkəzləşdirilmiş hakimiyyəti rədd edərək, fərdi muxtariyyət və könüllü birləşmələri vurğulayaraq siyasi legitimliyə unikal perspektiv təklif edir. Dövlət gücünə və ya iqtisadi ədalətə diqqət yetirən ənənəvi nəzəriyyələrdən fərqli olaraq, anarxist düşüncə sosial və siyasi mənşəni üst-üstə düşən təsirləri olan bir-birinə qarışmış təcrübələr şəbəkəsi kimi nəzərdən keçirir [5].

Maraqlıdır ki, anarxist düşüncə daxilində bəzi ziddiyyətlər var. Bəzi anarxist baxışlar fərdi azadlığı müdafiə etməklə yanaşı, “qeyrətli qonşuluq təftişi” vasitəsilə icma həmrəyliyini və qeyri-rəsmi sosial məcburiyyəti də təşviq edir. Bundan əlavə, anarxizm sabit bir layihə deyil, gündəlik təcrübələr və birbaşa fəaliyyət vasitəsilə inkişaf edən dinamik, davamlı bir prosesdir .

Ümumi olaraq, anarxizmdə siyasi legitimlik könüllü birləşmə, birbaşa demokratiya və məcburi hakimiyyətin ləğvi prinsiplərinə əsaslanır. Anarxist nəzəriyyə qarşılıqlı yardım, həmrəylik və könüllü əməkdaşlığa əsaslanan qeyri-mərkəzləşdirilmiş, məcburi olmayan təşkilat formalarını müdafiə edən ənənəvi siyasi legitimlik konsepsiyalarına meydan oxuyur. İyerarxik hakimiyyəti rədd edərək və fərdlərə birbaşa demokratiya vasitəsilə özlərini idarə etmək səlahiyyətini verməklə, anarxizm azadlıq, bərabərlik və öz müqəddəratını təyin etmə prinsiplərinə əsaslanan siyasi legitimliyin radikal baxışını təklif edir [1]. Anarxizm iyerarxik strukturlara meydan oxumaqla və mərkəzləşdirilməmiş, könüllü təşkilat formalarını təşviq etməklə siyasi legitimliyi araşdırmaq üçün fərqli perspektiv təqdim edir. Onun transmilli şəbəkələrə və qeyri-zorakı əməkdaşlığa verdiyi vurğu beynəlxalq münasibətlərin dövlət mərkəzli modellərinə alternativ təklif edir. Bu perspektiv müasir ictimai hərəkatlara təsir etməkdə davam edir və həm tarixi, həm də müasir qeyri-mərkəzləşdirilmiş cəmiyyətləri təhlil etmək üçün çərçivə təmin edir.

Mühafizəkarlıq siyasi legitimliyin mühüm komponentləri kimi sosial nizamın və sabitliyin qorunmasına güclü diqqət yetirir. Mühafizəkarlar iddia edirlər ki, sabit cəmiyyətlər davamlılıq və proqnozlaşdırıla bilənlik hissi ilə xarakterizə olunur, burada fərdlər öz davranışlarını istiqamətləndirmək üçün müəyyən edilmiş norma və institutlara etibar edə bilirlər. Siyasi legitimlik, bu baxımdan, hökumətin ictimai birliyi qoruyub saxlamaq, nizamsızlıq və xaosun qarşısını almaq qabiliyyətindən irəli gəlir. Ənənəvi dəyərlərə və adətlərə riayət etməklə mühafizəkarlar siyasi hakimiyyətin əhali tərəfindən legitim qəbul edilməsini təmin etməyə çalışırlar.

Mühafizəkarlıq siyasi legitimliyin dayaqları kimi qanunun aliliyinin və konstitusionalizmin vacibliyini vurğulayır. Mühafizəkarlar iddia edirlər ki, hökumət özbaşına hakimiyyətin həyata keçirilməsini məhdudlaşdıran hüquqi məhdudiyyətlər və konstitusiya prinsipləri ilə bağlı olmalıdır. Qanunun aliliyi hökumətin hərəkətlərinin proqnozlaşdırıla bilən və ardıcıl olmasını təmin edir və bununla da siyasi hakimiyyətin legitimliyini artırır. Konstitusionalizm yazılı konstitusiyaların yaradılması və hakimiyyət bölgüsü yolu ilə fərdi hüquqların qorunmasına xidmət edir və hakimiyyətin tiran hökmdarın və ya cavabdeh olmayan elitanın əlində cəmləşməsinin qarşısını alır [12, s. 244-250].

Mühafizəkarlıq siyasi legitimliyi və sosial sabitliyi qorumaq vasitəsi kimi ehtiyatlılığı və artan dəyişikliyi müdafiə edir. Mühafizəkarlar iddia edirlər ki, radikal və ya inqilabi islahatlar qurulmuş nizama təhlükə yaradır və hökumətin legitimliyinə xələl gətirə bilər. Bunun əvəzinə, onlar mövcud institutlar və ənənələrə əsaslanan və bununla da davamlılıq və sabitliyi təmin edən mərhələli islahatların tərəfdarıdır. Dəyişiklik axtarışında ehtiyatlılıq və təmkin nümayiş etdirərək, mühafizəkarlar sosial və iqtisadi problemləri həll edərkən idarəetmənin legitimliyini qorumağa çalışırlar.

Siyasi legitimlik müxtəlif amillərə, o cümlədən ənənə və mühafizəkarlığa əsaslanan bilən mürəkkəb anlayışdır. Legitimlik çox vaxt ənənəvi hakimiyyət formalarına və müəyyən edilmiş normalara əsaslanır. Şəhər idarəetmə şəbəkələrindəki aktyorlar öz mövqelərini ekspertiza, təmsilçilik və ümumi mənafeyə müraciətlər kimi “ənənəvi icazə formaları” vasitəsilə əsaslandırırırlar. Bu, mühafizəkarlığın və qurulmuş təcrübələrə legitimlik mənbəyi ola biləcəyini göstərir. Lakin legitimliyin əsası sabit deyil və zamanla inkişaf edə bilər. Çində bazar iqtisadiyyatına keçidin mövcud sistemə meydan oxuyaraq legitimliyin “əsrlik koqnitiv modelinin mənalarmı yenidən müəyyənləşdirdiyini” iddia edir [3]. Bu onu göstərir ki, mühafizəkarlıq sabitliyi təmin edə bilsə də, siyasi sistemlər də dəyişən kontekstlərdə legitimliyi qorumaq üçün uyğunlaşmalıdır.

Nəticə etibarilə, mühafizəkarlıqda siyasi legitimlik hakimiyyət, ənənə, sosial nizam və qanunun aliliyi prinsiplərinə əsaslanır. Mühafizəkarlar iddia edirlər ki, legitim idarəçilik zamanla inkişaf etmiş, qurulmuş institutlara və adətlərə hörmətdən irəli gəlir. Ənənəvi dəyərləri qorumaq, sabitliyi və davamlılığını təşviq etməklə, mühafizəkarlıq hökumətin legitimliyini gücləndirməyə və sosial birliyi qorumağa çalışır. Ehtiyatlı və artan dəyişikliklər vasitəsilə mühafizəkarlar siyasi legitimliyin əsaslarını qoruyaraq ictimai problemləri həll etməyi hədəfləyirlər [12, s.231-240]. Mühafizəkarlıq və ənənə siyasi legitimliyin mühüm əsasları kimi xidmət edə bilsə də, legitimliyin mənbələri müxtəlif və dinamikdir. Legitimlik kompleks şəkildə qarşılıqlı əlaqədə olan çoxlu ölçüləri – praqmatik, əxlaqi və idrakı əhatə edir. Effektiv idarəetmə, çox güman ki, mühafizəkar elementlərin sosial dəyişikliklərə uyğunlaşma qabiliyyəti ilə balanslaşdırılmasını tələb edir.

Nəticə

Bu gün praktikada legitimliyə ən çox rast gəlinən yanaşma hər bir cəmiyyətin siyasi kontekstindən, mədəni amillərindən və tarixi inkişaflarından asılı olaraq dəyişir. Bununla belə, bir neçə siyasi nəzəriyyə və legitimliyə yanaşmalar müasir idarəetmə sistemlərinə təsir göstərmişdir. Bunlardan birincisi, liberal demokratiyadır. İdarə olunanların razılığını, fərdi hüquqların müdafiəsini və qanunun aliliyini vurğulayan liberal demokratik

prinsiplər dünyanın bir çox ölkələrində üstünlük təşkil edir. Liberal demokratiyalar adətən öz legitimliyini azad və ədalətli seçkilərdən, insan hüquqlarına hörmətdən və konstitusiya normalarına riayət etməklə əldə edirlər. Legitimliyə bu cür yanaşma tez-tez Qərbi demokratiyaları ilə əlaqələndirilir, lakin digər regionlarda da müxtəlif formalarda qəbul edilmişdir.

Həmçinin, çoxsaylı maraq qrupları arasında hakimiyyətin bölüşdürülməsini, təmsilçilik və iştirakın vacibliyini vurğulayan plüralist nəzəriyyələr bir çox demokratik cəmiyyətlərdə özünü büruzə verir. Legitimliyə plüralist yanaşmalar siyasi hakimiyyətin legitimliyini hər hansı bir qrupun üstünlüyündən deyil, müxtəlif ictimai aktorlar arasında rəqabət və sövdələşmədən irəli gəldiyini qəbul edir. İbtidai formada həyata keçirilməsə də, ictimai müqavilə nəzəriyyəsinin elementləri, məsələn, hökumətin öz legitimliyini idarə olunanların razılığından əldə etməsi ideyası bir çox demokratik cəmiyyətlərdə müşahidə olunur. Demokratik hökumətlər çox vaxt vətəndaşların səsvermə yolu ilə razılıq və ya narazılıqlarını ifadə etmək imkanı olan seçki prosesi vasitəsilə legitimlik axtarırlar.

Legitimlik anlayışının formalaşmasında ideyaların, normaların və şəxsiyyətlərin rolunu vurğulayan konstruktivist perspektivlər müasir idarəçilikdə getdikcə aktuallaşır. Qloballaşma kontekstində qlobal səviyyədə, xüsusilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu kimi qurumlarda legitimlik getdikcə daha çox axtarılır. Qlobal idarəetmə institutlarının legitimliyi çox vaxt inklüzivlik, şəffafıq və hesabatlılıq prinsipləri ilə əlaqələndirilir, baxmayaraq ki, qlobal miqyasda demokratik iştirakın və təmsilçiliyin təmin edilməsində problemlər qalmaqdadır [6].

Ümumiyyətlə, praktikada legitimliyə vahid yanaşma üstünlük təşkil etməsə də, dünyanın müasir idarəetmə sistemlərində liberal demokratik prinsiplər, plüralist dinamika və sosial müqavilə nəzəriyyəsinin elementləri adətən daha çox müşahidə olunur. Bununla belə, legitimliyin spesifik təzahürləri və şərhləri müxtəlif cəmiyyətlərə və siyasi kontekstlərə görə böyük ölçüdə dəyişir.

ƏDƏBİYYAT

1. Sirota N. İdeologiya və siyasət. Bakı: İqtisad Universiteti, 2013, 280 s.
2. Aytəkin F.M. Anarchism and Justice. Ankara: ODTÜ, 2021, 120 p.
3. Baogang Guo, Political Legitimacy and China's Transition // Journal of Chinese Political Science, 2003, Volume 8, s. 1-25,
4. Hutnyk J. Bad Marxism: Capitalism and Cultural Studies. London: Pluto Press, 2004, 265 p.
5. Isaac Kramnick, On Anarchism and the Real World: William Godwin and Radical England, Cambridge University Press, 2014, s. 114-128
6. Yılmaz A. Örgütsel Meşruiyet Krizi ve Meşruiyetin Yeniden Yapılandırılması: Çoklu Vaka İncelemesine Dayalı Bir Araştırma. Konya: Selçuk Üniversitesi, 2018, 302 s.
7. Дибиров А. Теория политической легитимности. М.: РОССПЭН, 2007, С. 237
8. Завершинский К.Ф. Легитимность: генезис, становление и развитие концепта // Полис. Политические исследования, 2001, №2, с. 113-131.
9. Засяева А. Легитимность как необходимый элемент демократии. Трибуна молодого ученого. Право и управление. XXI век (https://mgimo.ru/upload/iblock/2ce/2ce7daccec9ee15b77cea343aa0f8127.pdf?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.co)
10. Иванов Р.Л. Легитимность государственной власти // Вестник Омского университета. Серия «Право», 2012, №1 (30), с. 6-17.
11. Мизес Л. Либерализм. Москва: Социум, 2024, 320 с.
12. Хантингтон С. Консерватизм как идеология. Тетради по консерватизму, № 1, 2016, с. 231-250.

13. Щипков А. Национальная история как общественный договор. От экономического гегемонизма к консенсусу традиций. Москва: Триумф, 2015, 100 с.

Резюме

Турал Алекберов

*Взгляды на концепцию легитимности в политических теориях:
сравнительный анализ*

В данной статье представлен сравнительный анализ понятия легитимности в различных политических теориях. В статье исследуется понятие легитимности среди различных политических теорий с акцентом на либерализм. Легитимность анализируется в ее историческом, нормативном и сравнительном аспектах как центральное понятие политической теории. Легитимность в либеральной мысли проистекает из таких принципов, как согласие, общественный договор, верховенство закона, права личности, демократическое управление и ограниченное правительство.

В качестве основной методологии в статье используется исторический анализ, нормативная оценка и сравнительный анализ. Исторический анализ либерализма, анархизма, «общественного договора» и т. д. прослеживается эволюция легитимности внутри него, а нормативная оценка оценивает его моральные и философские основы. Сравнительный анализ сопоставляет либеральную легитимность с альтернативными точками зрения, включая марксизм, анархизм и консерватизм. Этот подход подчеркивает разнообразие рамок легитимности и подчеркивает культурные, исторические и идеологические влияния. Легитимность – противоречивая концепция, поскольку она включает в себя нормативные суждения о легитимности и оправданности политической власти. Различные политические теории предлагают конкурирующие нормативные рамки для оценки легитимности, что приводит к разногласиям относительно критериев и принципов, которые следует использовать для оценки легитимности правительств и политических институтов. Концепции легитимности, глубоко укоренившиеся в культурном и историческом контексте, затрудняют разработку универсальных критериев и могут привести к столкновениям между культурными и политическими взглядами. Различные политические теории, такие как либерализм, теория общественного договора, марксизм, анархизм и консерватизм, подчеркивают различные аспекты законного управления. Либерализм основан на защите прав личности и демократических принципов, а марксизм основан на свободе пролетариата и коллективной собственности. Анархизм отвергает иерархическую власть и выступает за добровольное сотрудничество и прямую демократию. Консерватизм, с другой стороны, подчеркивает традиции, социальный порядок и верховенство закона. В этой статье рассматривается, как различные политические теории формируют концепцию легитимности и влияют на современные системы управления. Легитимность – спорная концепция, которая включает нормативные суждения об обосновании и авторитете политической власти. Конкурирующие нормативные рамки в различных политических теориях приводят к разногласиям относительно критериев и принципов оценки легитимности правительств и политических институтов. Глубоко укорененные в культурном и историческом контекстах, эти интерпретации усложняют разработку универсальных стандартов и способствуют столкновениям между культурными и политическими перспективами.

Ключевые слова: *политическая теория, легитимность, сравнительный анализ, права человека, демократия, выборы.*

Summary

Tural Alakbarov

Views on the Concept of Legitimacy in Political Theories: a Comparative Analysis

This article presents a comparative analysis of the concept of legitimacy in different political theories. The article explores the concept of legitimacy among different political theories, with a focus on liberalism. Legitimacy is analyzed with its historical, normative and comparative dimensions as a central concept in political theory. Legitimacy in liberal thought stems from principles such as consent, the social contract, the rule of law, individual rights, democratic governance, and limited government.

The article uses historical analysis, normative evaluation and comparative analysis as the main methodology. Historical analysis liberalism, anarchism, "social contract" etc. traces the evolution of legitimacy

within it, while normative assessment assesses its moral and philosophical foundations. Comparative analysis juxtaposes liberal legitimacy with alternative perspectives, including Marxism, anarchism, and conservatism. This approach highlights the diversity of legitimacy frameworks and highlights cultural, historical and ideological influences. Legitimacy is a controversial concept because it involves normative judgments about the legitimacy and justification of political power. Different political theories offer competing normative frameworks for assessing legitimacy, leading to disagreement about the criteria and principles that should be used to assess the legitimacy of governments and political institutions. Concepts of legitimacy that are deeply rooted in cultural and historical contexts make it difficult to develop universal criteria and can lead to clashes between cultural and political views. Various political theories such as liberalism, social contract theory, Marxism, anarchism, and conservatism emphasize different aspects of legitimate governance. Liberalism is based on the protection of individual rights and democratic principles, while Marxism is based on the freedom of the proletariat and collective ownership. Anarchism rejects hierarchical authority and advocates voluntary cooperation and direct democracy. Conservatism, on the other hand, emphasizes tradition, social order, and the rule of law. This article examines how different political theories shape the concept of legitimacy and influence contemporary governance systems.

Legitimacy is a contested concept that involves normative judgments about the justification and authority of political power. Competing normative frameworks within different political theories lead to disagreements about the criteria and principles for assessing the legitimacy of governments and political institutions. Deeply rooted in cultural and historical contexts, these interpretations complicate the development of universal standards and contribute to clashes between cultural and political perspectives

Key words: *Political theory, legitimacy, comparative analysis, human rights, democracy, elections.*

Redaksiya heyətinin üzvü s.e.ü.f.d. Qasımov Səyavuş Kamran oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.